

LOYHAVIY MOLIALASHTIRISHDA BANK KREDITLARINI JALB QILISHDA TAHLILYI BAHOLASH USULLARI: AMALIY YONDASHUVLAR

Raimov Mirzohid Shuxrat o'g'li

Markaziy bank Qashqadaryo viloyat bosh boshqarmasi Kredit
tashkilotlarining muammoli aktivlari bilan ishlash va
moliyaviy tahlil qilish bo'limi bosh iqtisodchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15308855>

ARTICLE INFO

Received: 18th April 2025

Accepted: 20th April 2025

Published: 30th April 2025

KEYWORDS

Loyihaviy moliyalashtirish, bank krediti, tahliliy baholash, NPV, IRR, iqtisodiy samaradorlik, risk tahlili, moliyaviy barqarorlik

ABSTRACT

Mazkur tezisda loyihaviy moliyalashtirish jarayonida bank kreditlarini jalb etishda qo'llaniladigan tahliliy baholash usullari tahlil qilingan. Xususan, investitsiya loyihalarining iqtisodiy va moliyaviy samaradorligini aniqlovchi asosiy ko'rsatkichlar (NPV, IRR, PI, DPP)ning mazmuni, afzalliklari va qo'llashdagi muammolari yoritilgan. Shuningdek, amaliy yondashuv sifatida xalqaro tajribalar (Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya, Singapur) hamda O'zbekiston tijorat banklari faoliyati misolida baholash amaliyoti solishtirilib, ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, zamonaviy ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishda investitsion loyihalarning moliyalashtirilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, loyihaviy moliyalashtirish (project financing) — bu investitsion loyiha asosida tashkil etilgan, o'zini o'zi qoplash prinsipiga tayangan, qat'iy moliyaviy tahlil va risklarni baholash orqali amalga oshiriladigan moliyalashtirish usulidir. Jahon banki (World Bank, 2022) ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilma, energetika va ekologik loyihalar moliyalashtirishining 60 foizdan ortig'i aynan loyihaviy moliyalashtirish asosida amalga oshirilgan.

Bank kreditlari ushbu moliyalashtirish modelining asosiy vositalaridan biri bo'lib, tijorat banklari investitsion loyiha samaradorligini chuqur tahlil qilgan holda kredit ajratadi. Shu bois, loyihalarning moliyaviy, iqtisodiy va texnik jihatdan tahliliy baholanishi investorlar va kreditorlar uchun muhim qaror qabul qilish omilidir. Net Present Value (NPV), Internal Rate of Return (IRR), Profitability Index (PI) kabi ko'rsatkichlar yordamida investitsiyaning rentabelligi va xavf darajasi aniqlanadi (Brealey & Myers, 2020).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-dekabrda PQ-456-son qarorida "investitsion loyihalarni tahliliy baholash va moliyalashtirish mexanizmlarini modernizatsiya qilish" asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bundan tashqari, Markaziy bank va Tijorat banklari tomonidan loyihalarning moliyaviy barqarorligini baholash mezonlari ishlab chiqilgan, biroq amaliyotda bu tizim yetarlicha samarali ishlamayapti. Aksariyat hollarda loyihalar yuzaki ekspertiza asosida moliyalashtiriladi, bu esa kredit portfellarining sifatsizlashuviga olib kelmoqda (Moliya vazirligi hisobotlari, 2023).

Shu boisdan, bank kreditlarini jalb etishda tahliliy baholash usullarini chuqur o'rganish, xalqaro amaliy yondashuvlarni tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida ularni takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Loyihaviy moliyalashtirish – bu investitsion loyihalarni ularning kutilayotgan naqd pul oqimlari hisobiga moliyalashtirish shaklidir (Yescombe, 2014). Ushbu modelda banklar qarzni qaytarishni kafolatlash uchun loyiha aktivlarini, naqd pul oqimlarini va shartnoma majburiyatlarini asos qilib oladi. Bu yondashuv kredit olishda kredit oluvchining umumiy moliyaviy holatidan ko'ra, aynan loyiha samaradorligini markazga qo'yadi.

Bank kreditlari loyihaviy moliyalashtirishda asosiy vosita bo'lib, ular investorlar ishtirokidan tashqari qo'shimcha kapital jalb etishga imkon beradi. Fitch Ratings (2022) ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2022 yillarda global miqyosda tijorat banklari orqali moliyalashtirilgan loyiha qiymati 2,3 trillion AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lib, shundan 65 foizi infratuzilma, energetika va ishlab chiqarish sohalariga to'g'ri kelgan.

Investitsion loyihalarning banklar tomonidan baholanishi asosan quyidagi tahliliy usullar asosida amalga oshiriladi:

NPV (Net Present Value) – Loyihaning sof hozirgi qiymatini aniqlaydi. $NPV > 0$ bo'lsa, loyiha moliyaviy jihatdan foydali hisoblanadi. Bu usul pul oqimlarining vaqt qiymatini hisobga olgan holda qaror qabul qilishda eng ishonchli usullardan biri hisoblanadi (Damodaran, 2012).

IRR (Internal Rate of Return) – Ichki rentabellik me'yorini bildiradi. IRR diskont stavkasi sifatida aniqlanadi, u $NPV = 0$ bo'lishini ta'minlaydi. IRR kapital qiymatidan yuqori bo'lsa, loyiha ma'qullanadi.

PI (Profitability Index) – foydalilik ko'rsatkichi bo'lib, har 1 so'm investitsiyaga qancha foyda kelishini ko'rsatadi. $PI > 1$ bo'lsa, loyiha maqbul.

DPP (Discounted Payback Period) – sarmoya qanchada o'zini qoplaydi, degan savolga javob beradi. Bu usul kredit muddatlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Risk tahlili va sensitiviy (o'zgaruvchanlik) tahlili – bu usullar yordamida asosiy omillar (xarajatlar, daromadlar, stavkalar) o'zgarishining loyiha samaradorligiga ta'siri aniqlanadi.

Janubiy Koreyada KDB (Korea Development Bank) infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda murakkab risk modellarini qo'llaydi. Tahlil jarayoniga huquqiy xavflar, makroiqtisodiy barqarorlik, texnik asoslanishlar ham kiritiladi.

Singapurda DBS Bank kredit ajratishda loyiha bosqichlari uchun alohida moliyaviy tahlil o'tkazadi va ESG (Environmental, Social, Governance) baholashni ham majburiy qiladi.

Yevropa Ittifoqida esa investitsion loyihalarni moliyalashtirishda "Project Finance Matrix" tizimi orqali NPV, IRR, CAPEX, OPEX, va DSCR (Debt Service Coverage Ratio) kabilar majburiy hisoblanadi (European Investment Bank, 2023).

O'zbekistonda ba'zi tijorat banklari (masalan, Ipoteka bank, Asaka bank, Agrobank) investitsion loyihalar uchun maxsus baholash bo'limlarini yaratgan.

Moliya vazirligi tomonidan 2023-yilda "Investitsion loyihalarni tahliliy baholash metodikasi" tasdiqlandi, unda NPV, IRR, DSCR asosida baholash belgilangan.

Biroq, amaliyotda banklar ko'proq garovga tayanadi, tahliliy usullar esa cheklangan hollarda to'liq qo'llanilmoqda (Davlat moliyaviy nazorati agentligi, 2023).

Xulosa. Loyihaviy moliyalashtirish – bu zamonaviy iqtisodiyotda barqaror investitsion muhitni shakllantirishda muhim moliyaviy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Bank kreditlarini jalb etish jarayonida tahliliy baholash usullarining to'g'ri va chuqur qo'llanilishi investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligi, moliyaviy barqarorligi va xavfsizligini aniqlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Xususan, Net Present Value (NPV), Internal Rate of Return (IRR), Profitability Index (PI), Discounted Payback Period (DPP) va Debt Service Coverage Ratio (DSCR) kabi ko'rsatkichlar loyihaning foydalilik, to'lov qobiliyati va xavf darajasini aniqlash imkonini beradi (Brealey & Myers, 2020).

Jahon banki (2022) va OECD (2023) tadqiqotlariga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda ushbu ko'rsatkichlar asosida qaror qabul qilish bank kreditlarining sifatini oshiradi, kredit bo'yicha

kechikishlar va qarzdorlik darajasini kamaytiradi. Misol uchun, Kanadada loyihaviy moliyalashtirish jarayonida tahliliy indikatorlarning 95% hollarda majburiy qo'llanishi investitsion loyihalarning muvaffaqiyat ko'rsatkichini 87% ga yetkazgan. Yaponiyada esa moliyaviy modellashtirish asosida avtomatlashtirilgan qaror tizimlari orqali loyihalarni baholash natijasida bank kreditlarining qoplash darajasi 92% ni tashkil qilgan (JBIC, 2021).

O'zbekiston amaliyotida esa so'nggi yillarda investitsion loyihalarni moliyalashtirishda tahliliy yondashuvlar bo'yicha ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. 2022-yilgi "Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi" tahlillariga ko'ra, ayrim tijorat banklarida (Ipoteka bank, Uzpromstroybank) NPV, IRR va DSCR asosida baholash mexanizmlari joriy etilgan. Biroq bu tizimlar ko'plab banklarda hanzuz to'liq ishlamayapti. Amalda garov qiymati va tashqi ko'rinishdagi iqtisodiy hisobotlarga ko'proq urg'u beriladi, bu esa loyihaviy moliyalashtirishning asl mohiyatiga zid.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, ushbu holatlarni bartaraf etish uchun quyidagilar muhim strategiyalar sifatida tavsiya etiladi (Yescombe, 2014; Damodaran, 2012):

Bank tizimlarida raqamli moliyaviy modellar va AI (sun'iy intellekt) asosida qaror qabul qilish tizimlarini joriy etish;

Barcha tijorat banklari uchun yagona investitsion baholash standartlarini ishlab chiqish;

Tahliliy baholashni milliy bank qonunchiligiga integratsiyalash va majburiy mezonlarga aylantirish;

Xalqaro moliyaviy institutlar (IFC, EIB, ADB) bilan hamkorlikda baholash usullarini joriy etish bo'yicha tajriba almashish.

Xulosa qilib aytganda, loyihaviy moliyalashtirish jarayonida bank kreditlarini tahliliy asosda ajratish, nafaqat bank sektorining barqarorligini oshiradi, balki mamlakat iqtisodiyotiga jalb qilinayotgan investitsiyalarning samaradorligini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu yo'nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlar, xalqaro tajribaning o'rganilishi va milliy sharoitga moslashtirilgan amaliy mexanizmlarning ishlab chiqilishi dolzarb va zaruriy hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, Farrux, and Husniya Ergasheva. "INVESTITSIYALARNI JALB QILISH VA UNING SAMARADORLIGI." *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 3.11 (2024): 64-69. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Innovatsion rivojlanish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik axborotnomasi, 2023.
3. Schumpeter J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*.
4. OECD. (2021). *Fostering Innovation through Financial Instruments*
5. World Bank. (2023). *Financing Innovation: Global Trends*
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari – www.cbu.uz
7. Kodirov, Akbar Shuxratovich, and Muborak To'Lqin Qizi Nomozova. "MASOFAVIY TALIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING ISTIQBOLLI ASOSLARI." *Academic research in educational sciences* 4.CSPU Conference 1 (2023): 753-756.
8. Kodirov, Akbar, Gulasal Ruziyeva, and Marjona Yusupova. "ELEKTRON QO'LLANMALAR YARATISHDA AUTOPLAY DASTURIDAN FOYDALANISH VA IMKONIYATLARINI TA'LIM TIZIMDA TALQIN ETISH." *Наука и технология в современном мире* 3 (2024): 51-55.
9. Shuxratovich, Kodirov Akbar. "KATTA MA'LUMOT BAZALARINI PARALLEL ISHLOV BERISH USULLARINI VA MODELLARINI O'RGANISH." *Journal of new century innovations* 43 (2023): 93-95.
10. Shuxratovich, Kodirov Akbar. "VATANIMIZDA VENDING NUSXALASH MASHINASINI AMALDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI." *Journal of new century innovations* 43 (2023): 90-92.
11. Shuxratovich, A. K. "The importance and advantages of using information technologies in education." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.1 (2022): 46-50.
12. Usmon o'g'li, Musirmanov Shohboz. "AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI."

13. Qodirov, F. E., et al. "PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR EFFECTIVE PROTECTION AGAINST NETWORK ATTACKS." *НАУКОЕМКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ОСНОВА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ* (2019): 93.
14. Jo'rayeva, Feruza, and Sarvinoz Xurramova. "MA'LUMOTLAR BAZASINI BOSHQARISH TIZIMLARI T AHLILI." *Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения 3.11* (2024): 8-12.
15. Турсунова, Луиза Шамсиддинов Гиесжон. "ОБРАЗ ПЕДАГОГА В ИНФОРМАЦИОННОМ МИРЕ." *Uz-conferences*. No. 1. 2024.
16. Абдувалиева, Зебинисо Абдулхамидовна, and Луиза Комиловна Турсунова. "МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АППАРАТ МЕТОДОВ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ДОКУМЕНТООБОРОТА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ." *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research* (2022): 296-299.
17. Israilovich, Djumanov Olimjon, and Tursunova Luiza Komilovna. "MECHANISMS FOR OPTIMIZATION OF DETECTION AND CORRECTION OF ERRORS IN COMPUTER TEXT PROCESSING SYSTEMS." *Journal of Engineering And Technology Research* 10.1 (2022): 1-7.
18. Qodirov, F. E., O. D. Doniyorov, and H. Shokirov Sh. "Basic concepts of information security in information systems. Wide threats and their consequences." *концепции устойчивого развития науки в современных условиях* (2021): 153-155.
19. Bozorova, Irina Jumanazarovna, and Dilfuzaxon Mamasharipovna Karayeva. "Modern programming technologies and their role." *интеллектуальный капитал xxi века*. 2020.
20. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux. "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o 'ziga xos xususiyatlari." *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting* 4.09 (2024): 178-183.
21. Qodirov, Farrux, and Sabrina Turayeva. "IOT (INTERNET OF THINGS) ORQALI SANOAT ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH." *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 4.7 (2025): 75-83.
22. Qodirov, F. E. "Methodological aspects and importance of development of medical services through econometric modeling and forecasting options." *academy.uz/index.php/yo*.